

БЪЛГАРО-МАКЕДОНСКИТЕ ОТНОШЕНИЯ В ПЕРИОДА 1991 – 2008. ПОГЛЕД ОТ БЪЛГАРИЯ

Георги Стоев

След разпадането на Югославия, през 1991 година се провежда референдум в Македония за обявяването ѝ като самостоятелна и суверенна държава. Изходът от референдума е в полза на тази идея. Македония провъзгласява своята независимост на 8. 09. 1991 под името Република Македония.

На 15. 01. 1991 България е първата страна, която признава независимостта на Македония и при това под нейното конституционно име. България оказва съществено съдействие за приемането ѝ в ООН. През 1993 Македония е приета в ООН под наименованието Бивша Югославска Република Македония (БЮРМ).

Още от самото начало на отношенията между България и вече независима Македония се допускат множество политически грешки, било то в пасивно отношение по някои въпроси или прекалена подкрепа в други сфери. Една от основните грешки на българските политици както от миналото, така и след 1991 година, а дори и до ден днешен, е романтичната идея, мания, сън за ново национално обединение, макар и това да е на политическо, културно, идейно ниво, без да е изказвана гласно идеята за териториално обединение. Това би могло да се използва като мост и за по-широки политически амбиции, а вероятно и териториални.

Ако погледнем българската история след Освобождението, ще видим, че именно тази амбиция е коствала на България много по-големи загуби както на територия, така и на политическа тежест.

След обявяване на независимостта на Македония българските политици видяха възможност да подновят идеята за национално обединение или най-малкото да създадат по-тесни и привилегирани отношения с Македония и с българското малцинство там. С безусловното доверие, гласувано на Македония, с непоставянето на преден план на актуални българо-македонски въпроси и проблеми в контекста на новата политическа ситуация на Балканите, а и в цяла Източна Европа, българските политици пропуснаха една отлична възможност за договорни отношения между двете държави. Българските политици пропуснаха възможността да поставят своите условия преди признаването на независимостта на Македония. Мотивът им беше добросъседските отношения и евентуалната промяна в

отношението на Македония към България. Разбира се, това беше наивен ход и никои не отчете, че антибългарската машина, действала след 1944 г., както и нейните влиятелни личности в македонската политика, няма да си отидат с разпадането на Югославия и независимостта на Македония. Още тогава България трябваше да постави своите условия за признаване на Македония. Ако по това време бяха договорени "горещите точки" в политиката между двете държави и ако беше изработена харта за развитието на българо-македонските отношения, сега вероятно щяхме да бъдем свидетели на една нова реалност.

Наивно е да се смята, че антибългарската кампания в Македония ще бъде неутрализирана с добро отношение или с безрезервна подкрепа във всяко начинание на Македония.

Освен това, изключително важно значение за развитието на отношенията между двете страни играят и другите държави от Балканите, Европа, Америка. Нереалистично е да се приеме, че Гърция или Сърбия биха останали пасивни при едно затопляне на отношенията между България и Македония.

Другият важен ход, който България направи, е Декларацията от 1999 година, подписана от Иван Костов и Любчо Георгиевски. В нея са заложили преди всичко три основни направления за уреждане и развитие на българо-македонските отношения. На първо място, това е развитието в областта на икономиката, търговията, културата, туризма, интеграцията в структурите на НАТО и Европейския съюз.

Втората важна особеност на Декларацията е, че тя е подписана на български и македонски език, според конституциите на двете страни. Декларацията е подписана също в два оригинални екземпляра, всеки от които е на официалния език на съответната страна. С този акт България признава негласно съществуването на самостоятелен македонски език. Това може да се нарече още една услуга към антибългарския апарат, действащ в Македония. За изграждането на една нация са необходими най-вече територия, държавност (суверенитет) и собствен език. Актът на негласно признаване на македонския език допълнително отдалечава Македония от своята първородина България и дава допълнителни аргументи в ръцете на просръбската пропаганда и поддържането на мита за македонската нация като самобитна и уникална.

Третата част от Декларацията е, че никоя от двете държави няма да предявява териториални претенции към другата и няма да се намесва във вътрешните ѝ работи. Двете страни също се споразумяват за предприемане на ефикасни мерки срещу нагнетяването на омраза и напрежение в отношенията между тях.

Сама по себе си тази декларация може да се оцени с някои позитиви, но основният ѝ недостатък е нейната неизчерпателност, липсата на

конкретика, точно определени срокове за изпълнение на поетите ангажименти и не на последно място, липсата на заложен механизъм в нея, които да следят точното и ефективно изпълнение на договореностите както от страна на България, така и от страна на Македония.

Декларацията от 1999 е препотвърдена със съвместен меморандум от България и Македония при посещението на македонския министър-председател Никола Груевски в България на 22.01.2008. В този случай, в новата политическа реалност на Балканите и при по-силните позиции на България като член на НАТО и Европейския съюз, българското правителство пропусна още една възможност за водене на активни преговори с цел осъвременяване на Декларацията от 1999 г. Може да се оцени като политическа грешка пасивността на България за посочване на актуални въпроси и проблеми между двете държави на една нова основа, като се изработят механизмите за точно и ясно спазване на договореностите от Декларацията и евентуалното тяхно разширяване. На Македония трябваше да бъдат разяснени новите политически реалности на Балканите и тя трябваше да бъде посъветвана от българските политици да поеме отговорност, точни ангажименти и срокове за тяхното изпълнение за подобряване на междусъседските отношения. Българските политици имаха възможност да видят и силните, и слабите страни на тази декларация в рамките на девет години и тяхно задължение беше иницирането на преговори за нейното осъвременяване и след това – за нейното преподписване.

Друг важен момент, съпътстващ Декларацията от 1999 година, е безвъзмездното даряване на 150 български танка и 142 оръжия от страна на България за Република Македония. По това време в Македония има само 4 танка, оставени след изтеглянето на югоармията. Този политически ход от страна на България трябва да се тълкува в множество измерения. По този начин българската страна още веднъж признава, макар и негласно, суверенитета на Македония, нейната независимост и териториална цялост. България се споразумява с Македония за изработването на обща позиция по ескалацията на напрежението и създамата се ситуация в Косово, което има и своето обяснение. По това време на власт в България е партията на Иван Костов, начело на държавата е Петър Стоянов, и двамата са личности с твърда и ясна евро-атлантическа политика. България с новия си външно-политически курс поддържа близки отношения с партньорите си от Европа и най-вече със САЩ, които насърчават страната в опитите ѝ за северно-атлантическа интеграция. България е търсена като нов партньор на Балканите, като страна, готова за евро-атлантическо сътрудничество, и следователно – фактор на стабилност. С нея се обменят политически идеи, виждания и мнения. От всичко това не е трудно да се заключи, че българското правителство е разполагало с информация от своите северно-

атлантически партньори за бъдещото развитие на ситуацията в Косово и за евентуалния отзвук, който тази ситуация би имала и върху Република Македония. Този, привидно, акт на добра воля от страна на България има за цел отстояването и защитата на македонската територия и териториална цялост. Наистина българските прогнози се оказват правилни и само месеци след операцията в Косово Македония търпи нападения и бунтове от албански сепаратисти на своя територия, и по-специално в района на Тетово и западната ѝ граница.

За съжаление този жест от страна на България остана незабелязан и неocenен от политическия и културния елит в Македония и въпреки военната помощ, без която западните части на Македония щяха да станат "Второ Косово", антибългарската кампания по медиите, а дори и в множество интелектуални и политически кръгове продължаваше. По време на операцията в Косово започнаха тиражи в македонските медии, че има таен план от страна на България, Гърция и Албания за подялба на Македония между трите държави.

Никъде не се спомена фактът, че българската военна помощ оказва съдбоносно значение за овладяване на албанските сепаратисти и че без нея реалността в Македония щеше да бъде друга.

Политиката на българската страна показва една безчувственост към тези проблеми и към опитите за създаване на напрежение от страна на определени кръгове в Македония.

В периода 1999-2007 България и Македония подписват множество договори, меморандуми и споразумения за сътрудничество и развитие в областта на икономиката, търговията, енергетиката, туризма и др. Общата нагласа към България въпреки това не се променя и антибългарската кампания продължава. Дори преди приемането на България като пълноправен член на Европейския съюз определени лица, служещи на сръбските интереси, отново лансират идеята за македонско малцинство в България. Те търсят това малцинство там, където то не съществува.

Ако може да се каже, че македонските политици имат неадекватна политика по отношение на България, че тази политика е често противоречива, то основните идеи в македонското политическо и медийно пространство по отношение на българската държава са продукт на сръбските тайни служби и техните интереси в Македония. Хора като Стойко Стойков и Ботьо Вангелов са специално обучени, инструктирани и финансирани от сръбските тайни служби за създаване на напрежение между Македония и България, а така също и на Балканите като цяло. Не може да се отрече отработеният маниер на просръбската пропаганда, действала от 1944 до наши дни. Хората, натоварени да прокламират македонската нация, успяват да достигнат най-високи нива в Европа, САЩ и Канада. Трябва да се има предвид, че хората, извършващи тази пропаганда, са добре

подготвени, инструктирани и разполагат с финансов ресурс. Имената на Стойко Стойков и Ботьо Вангелов се срещат в множество статии, организации, кампании, свързани с дейността по македонския въпрос. Не е изненадващо, че те се озовават и в ОМО Илинден-Пирин като ръководители. Тяхната основна функция и дейност е разгласяване и поддържане на мита за македонизма в различни международни институции и организации.

България е осъдена от Европейския съд по правата на човека за отказа си да регистрира ОМО Илинден-Пирин за местните избори. Македонската пропаганда действа и в множество организации, създадени с тази цел – Международно движение за македонските човешки права (в Канада), Обединена македонска диаспора (в САЩ) и др.

Българската политика по тези сериозни и важни въпроси остана прекалено пасивна. За всички години след 1990 България не постави ясни условия, не инициира дебат за решаването на македонския въпрос. Голямата грешка на всички български правителства, от началото на прехода досега, е тяхната пасивност. Те си затваряха очите пред явната антибългарска кампания, пред фалшифицирането на исторически документи и факти, на паметници на културата и на българската история като цяло. С това мълчание и апатия към явното фалшифициране на българската история и водените кампании срещу България нашите политици загубиха Македония не само териториално, но и морално, културно, идейно. Те дори не успяха да защитят интереса на собствената си страна, като запознаят света с истинската страна на проблема. Нашите политици прекланяха глава пред клеветническите кампании срещу България, оставиха тя да бъде представяна като окупатор, асимилатор и потисник на измислената македонска нация. Разбира се, немалка част от интелектуалните и научни кръгове по света, занимаващи се с история на Балканите, са наясно с автентичната история, но те са крайно недостатъчни за спирането на негативните кампании срещу България.

И нека да не пречупваме всички бездействия на българските политици през призмата на тяхното добросъседско желание и самарянски намерения. Истината е, че повечето политически партии нямат ясна визия за развитието на българо-македонските отношения. Няма консенсус между т. нар. политически елит за воденето на една последователна, прагматична и адекватна политика спрямо Македония, изхождайки от интересите на България.

След падането на Берлинската стена и колапса на Югославия никоя политическа партия не пое инициативата за дебат относно Македония. Факт е воденето на една пасивна, бих я нарекъл дори политика против интересите на България.

С критиката идва и въпросът как трябва да се развиват българо-македонските отношения.

Ако прогледнем назад в историята, ще видим, че България винаги се е стремяла да върне Македония в своите териториални граници, да осъществи мечтата за национално обединение, което се е оказвало винаги пагубно за България и я е отдалечавало още повече от нейния блян за съединение на всички българи. Поради този факт е уместен въпросът за българската политика – настояща, а и бъдеща, по отношение на Македония.

Българската политика трябва да бъде преди всичко прагматична и да изхожда единствено от българския интерес. С риск да разбием нашия блян, трябва да кажем нещо ясно и категорично, а именно, че вече Македония не е част от България и вероятно никога няма да бъде. Българо-македонските отношения трябва да се разглеждат в светлината на новата реалност – Европейски съюз, НАТО, съвършено друга конфигурация на Балканите и разпадането на СССР.

Ако кръгове като ОМО Илинден-Пирин са опасни и нежелани за България, не по-малка е опасността от мечтатели като проф. Димитър Гоцев, един от възстановителите на “Македонския Научен Институт”, който, заедно със свои колеги и съмишленици, лансира идеята за конфедерация между България и Македония. Трябва все пак да се отбележи неговата пристрастност към тази проблематика, защото баща му, Георги Гоцев, също е отдал целия си живот на българо-македонското обединение. Той, заедно с други интелектуални и политически кръгове, лансира тази идея. С нея е запознат лично и покойният македонски президент Борис Трайковски, който също се оказва отворен за такава възможност.

В едно изказване на тогавашния президент на Република Македония Борис Трайковски се поставя тезата, че спасението на Македония днес е единството ѝ с България. Това може да се тълкува като голяма политическа подкрепа в тази насока.

Наивно и безотговорно ще е да се смята, че при евентуална такава ситуация другите страни на Балканите (Гърция, Сърбия, Албания, а също не и Румъния), Русия, САЩ и Европейският съюз ще останат безучастни. Дори и най-малката подготовка за това ще активизира гръцката и сръбската дипломатическа машина. Една конфедерация или дори евентуалната бъдеща вероятност за присъединяване на Македония към България би означавала заплаха за териториалната цялост на Сърбия (Западните покрайнини), Гърция (Беломорска Тракия и Егейска Македония) и не на последно място – заплаха за експанзионистките амбиции на Албания. Не може да се пренебрегне голямото гръцко лоби в САЩ, сръбското във Франция и Русия, а също не и (в бъдеще) албанското в САЩ.

Трябва да се отчетат и новите реалности, пречупени през българските интереси. Македония е страна с население около 2 – 2,2 млн. Макар да се

смята, че албанското население е около 500 хил., никой не смее да определи неговия реален състав. Някои изчисляват, че албанското население в Македония е достигнало 700 – 800 хил. или дори една трета от общото население. По последни данни максималният брой граждани, живеещи в Македония, които се определят като българи и имат българско самосъзнание е около 200 хил. души. Неминуемо трябва да се зададе въпросът, дали е честно спрямо всички българи в България (около 7,5 мил.) воденето на една авантюристична и романтична политика за спасение на Македония, излагайки на риск 7,5 мил. българи, въвличайки страната в една сложна политическа игра с неизвестен развой и край. Не са ли именно бляновете по Македония, които въвеждат България в националните ѝ катастрофи, излизайки от тях още по-слаба и осакатена? Трябва ли 7,5 мил. да заложат на карта своята сигурност, просперитет и добруване за 200 хил. души? В този смисъл една такава политика може да се окаже пагубна за България.

Друг важен въпрос е анализът на състава на българското население в Македония. Ако това са активни, млади, работоспособни хора, готови за нови идеи, българското правителство трябва да поддържа специални и привилегировани отношения с тях. По-скоро българската експанзия в Македония трябва да бъде културна, научна, финансова и най-вече икономическа. За съжаление политиката на България спрямо хората с българско самосъзнание продължава да е неадекватна. Противник съм на масовото издаване на българско гражданство на хора, които просто декларират, че имат българско самосъзнание. Не гражданството и не документите, издадени по административен път, ще ги доведат или приобщат към България, а директният им контакт с първородината. Много по-разумно е вместо автоматично гражданство, хората, определящи се като българи, да получават по-лесен достъп за пътуване до България, следване в университети или други висши учебни заведения, наемане на работа. Трябва да се изработи политика за по-лесното получаване на постоянно местожителство в България. Така присъствието им в България за период от повече от 180 дни в рамките на 5 до 8 години ще е един ефикасен инструмент за тяхната социализация и интеграция, а и условие за тяхната натурализация в България.

Масовото издаване на българско гражданство на лица от Македония без тяхната интеграция и социализация в България може да доведе до допълнителни проблеми между двете държави. Кой може да определи дали 200 хил. души с двойно гражданство ще бъдат българско малцинство в Македония или няма да бъдат използвани от антибългарската кампания и да бъдат представени като македонско малцинство в България? Кой може да гарантира, че нарасналият интерес към българското гражданство не е

породен само от членството на България в Европейския съюз и от възможностите, произтичащи от това членство?

Една интелигентна политика трябва да се стреми да привлече тези хора в България и да осъществи тяхната интеграция тук. Това едва ли ще стане чрез автоматично издаване на български паспорт, по-скоро трябва да се представи възможност за получаване на документ, който да дава право за работа, следване, купуване на собственост, но валиден само в рамките на България. С оглед на демографската криза, на развиващата се икономика, на нуждата от работна ръка (при това квалифицирана) и на застаряващото ни население, привличането на македонски българи в тяхната първородина ще бъде от стратегическо значение за България. Досега практиката е доказала, че мнозинството с издадено българско гражданство не се установява в България, а го ползва единствено за лично улеснение.

Същевременно България трябва да работи за запазване на интегритета и целостта на македонската държава. Грешно ще е да се работи в посока на разпокъсването и една евентуална иредентация към България. Разбира се, тази политика трябва да се осъществява с максимално разширяване на българското влияние, интереси и културна експанзия в Македония. Интересът на България е преди всичко Македония да играе ролята на една буферна държава между Албания и страната ни. България в никакъв случай няма интерес от обща граница с Албания, имайки предвид нейната политика на разширяване, етническа инвазия в съседните ѝ страни и краен национализъм. На хората, които имат българско самосъзнание в Македония, трябва да бъде предоставена възможност за пряк контакт и пребиваване в България, което да прерасне в постоянно жителство, а то от своя страна да е стъпало към бъдещо гражданство. На останалата част от населението на Македония е разумно да се оказва съдействие и подкрепа за запазването на държавната цялост, на европейското, икономическото и политическото развитие, но при приемането на определените от България условия.

Независимо колко дълъг ще бъде животът на организации като НАТО и Европейския съюз, България не трябва да разчита на уреждане на отношенията и горещите точки с Македония единствено в правната рамка на тези организации. От изключително важно значение е отношенията между нашите две страни да бъдат уредени в билатерални договори, които при приемането на Македония в Европейския съюз да залегнат в нейния договор за присъединяване. Неправилен е подходът на множество наши служители в Министерство на външните работи (и най-вече на т. нар. политически елит) да разчитат на решаването на спорните точки с Македония единствено в процеса на нейната евроинтеграция.

В момента, поради желанието на Македония да се присъедини към НАТО и Европейския съюз, съществува пряка възможност от страна на

България да оказва натиск в определени области. С риск да се повторя, отново ще отбележа, че българската политика остана непроменена в своето състояние на постоянна ирационалност. Президентът Георги Първанов заедно с цялото правителство остави антибългарската кампания, търсенето на македонско малцинство в България, оклеветяването на страната ни пред редица международни организации, продължаващата агресия срещу български граждани и такива, които се самоопределят като българи, фалшифицирането и подмяната на нашата история, да продължат с пълна сила. При множеството инциденти с български граждани и умишлено упражняването над тях насилие от различни държавни органи на Македония Външно министерство запази удивително спокойствие, търсейки начин да потули случаите, а не да им придаде необходимата тежест. Единствено при последното посещение на македонска делегация на високо равнище в България през януари 2008 беше отправено смекчено послание от президента Първанов и от премиера Станишев, че безрезервната подкрепа от страна на българската държава е на изчерпване. Отново липсваше ясен знак, ясно послание, нови договорни отношения, ясно поемане на конкретни ангажименти и от двете страни за разрешаването на горещите точки помежду им. На тази среща беше преподписана Декларацията от 1999 година. Българските политици отново останаха в пасивна позиция, като се задоволиха с препотвърждение на декларацията, без да се работи в посока на нов, съвременен текст. Декларацията от 1999 година вероятно е задоволителна за тогавашния период, но тя трябваше да бъде преди всичко началната крачка към подписването на по-нататъчни договори, уреждащи спорните акценти в българо-македонските отношения.

Непростима грешка на българските политици е пасивността по отношение на преговорите за името на Македония. Въпреки че България е признала Македония с нейното конституционно име, тя трябваше да участва като активна страна заедно с Гърция и най-вече българските политици бяха длъжни да лобират за това, въпросът да бъде разрешен в рамките на Европейския съюз или под неговото наблюдение. В дискусиата за името на Македония беше разумно да се вплетат и българските интереси. Вместо това политиките ни играят ролята на незаинтересована страна, готови да приемат гръцките претенции спрямо името на Македония. Има и нещо много важно в тази дискусия, а именно, че тя се провежда с медиаторството на САЩ, в които Гърция има стабилно и утвърдено лоби.

Не е трудно да се досетим, че с новото име, каквото и да е то, Гърция ще се опита, освен всичко останало, и да изолира евентуални български амбиции към Македония за в бъдеще.

Разумната позиция на България би била да се включи в преговорите за името на Македония като заинтересована страна. Неизползвани останаха

и добрите стратегически отношения между България и САЩ като предпоставка за присъединяване към преговорния процес.

Друг важен момент от изключително значение за България е нейната политика по отношение на приемането на Македония в НАТО и Европейския съюз. В момента българската страна се намира в по-изгодна позиция и трябва да постави ясни условия, при които ще подкрепи членството на Македония в двете организации. Македония в никакъв случай не бива да получава безрезервна подкрепа по пътя си към евроатлантическите структури. Сега е моментът България да инициира един широк дебат с Македония, който да завърши с подписването на комплексен договор, обхващащ множество сфери, регламентиращи отношенията на двете страни. Преди всички, като основна част от договора, трябва да се поставят конкретни условия, ангажименти и изисквания към Македония, както и срокове за прекъсването на водената антибългарска политика, за отказ да се търси македонско малцинство там, където не съществува, за отказ от териториални претенции, за възстановяване на автентичната българска история и за спиране на опитите за нейната подмяна, за възстановяване на историческите и културни паметници. Македония трябва да бъде задължена да спазва международните договорености и по отношение на българските военни гробища на нейна територия, които се намират в окаяно състояние. Македонската страна трябва също да зачита принципа на самоопределение и да спре преследването на граждани с българско самосъзнание.

Следващо важно условие трябва да бъде поемането на ангажимент от страна на Македония за изработването на съвместни учебници по история заедно с България по подобие на инициативата между Франция и Германия.

Значение трябва да се отдаде и на културния обмен, чрез който България да получи възможност за културна и езикова експанзия. В замяна Македония ще получи гаранции за своята териториална цялост, интегритет и ползване на българския опит за членство в НАТО и Европейския съюз.

От съдбовно значение е отношенията между България и Македония да имат солидна договорноправна база. Ако тази възможност бъде отново пропусната от българските политици, а антибългарската кампания продължи да работи и подмяната на нашата история не бъде спряна, след приемането на Македония в НАТО и Европейския съюз България ще се изправи срещу още по-агресивна и по-антибългарска политика.

Първоначално е необходимо този договор между Македония и България да бъде билатерален и чак след това България да изисква неговото включване към договора за присъединяване на Македония към Европейския съюз. Така България ще получи двойни гаранции за неговото спазване – веднъж в рамките на Европейския съюз, и втори път извън него, в случай, че той се разпадне, реформира или Македония излезе от него.

След влизането на Македония и Сърбия в Европейския съюз, при липсата на тази договорна база България ще се сблъска с мощната машина на някогашната сръбска агентура, продължаваща да действа в посока на дестабилизация на българо-македонските отношения. Погрешно ще е да се смята, че след приемането на Македония и Сърбия в Европейския съюз или след подписването на такъв договор, тези практики, политически кръгове и кампании ще изчезнат. Те ще продължат своето съществуване, но действията им ще бъдат туширани от договореностите между двете страни и тяхната пропаганда няма да намира отзвук в международните структури.

След подписването на един такъв комплексен договор България може и трябва да участва по най-активен начин в модернизацията на Македония.

Използвани източници на информация:

1. БЪЛГАРСКАТА ПОЛИТИКА СПРЯМО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЯ. Препоръки за развитието на добросъседски отношения след приемането на България в ЕС и в контекста на разширението на ЕС и НАТО в Западните Балкани, Разработени под ръководството на Л. Иванов с участието и приноса на З. Андонова, П. Атанасов, С. Бараков, Б. Бобев, Ж. Георгиев, Г. Даскалов, А. Димитров, Б. Димитров, Е. Еков, С. Елдъров, В. Илиев, З. Илиева, Н. Колев, К. Косев, М. Миланов, И. Митов, П. Пантев, Г. Папакочев, А. Попов, А. Първанов, В. Рачев, Н. Стоянова, В. Текелов, М. Трайков, С. Хаджитодоров и др., София, януари 2007 / януари 2008, ФОНДАЦИЯ МАНФРЕД ВЪОРНЕР.

2. Република Македония, от Уикипедия, свободната енциклопедия, http://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%B8%D0%B2%D1%88%D0%B0%D1%82%D0%B0_%D0%AE%D0%B3%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D1%81%D0%BA%D0%B0_%D0%A0%D0%B5%D0%BF%D1%83%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B0_%D0%9C%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D0%B4%D0%BE%D0%BD%D0%B8%D1%8F

3. Съвместна декларация от 22 февруари 1999, СЪВМЕСТНА ДЕКЛАРАЦИЯ на Министър-председателя на Република България и Председателя на Правителството на Република Македония, http://bg.wikisource.org/wiki/%D0%A1%D1%8A%D0%B2%D0%BC%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%BD%D0%B0_%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F_%D0%BE%D1%82_22_%D1%84%D0%B5%D0%B2%D1%80%D1%83%D0%B0%D1%80%D0%B8_1999

4. Президентът Борис Трайковски: Спасението на Р Македония днес е в единството и с България! *Проф. дин Димитър Гоцев* <http://www.macedonia-science.org/news.php?item.462.35>

5. Република Македония, Договорно-правна база, Министерство на Външните Работи на Република България http://www.mfa.bg/bg/index.php?option=com_content&task=view&id=14828&Itemid=382

6. <http://www.omoilindenpirin.org>, http://www.omoilindenpirin.org/news/2008/july03_b.asp, http://www.omoilindenpirin.org/news/2008/june09_e.asp, http://www.omoilindenpirin.org/news/2008/march03_e.asp, http://www.omoilindenpirin.org/news/2008/june19_e.asp

7. http://umdiaspora.org/component/option,com_frontpage/Itemid,1/

8. <http://www.mhrmi.org/>

9. Първанов – Груевски, 28. 11. 2007 <http://www.president.bg/news.php?id=2980&st=120>